

ПРОГРАМА

для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

Українська мова

5–9 класи*

Укладачі: Г.Т. Шелехова – провідний науковий співробітник лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук (керівник групи); Т.Д. Гнаткович – завідувач кабінету суспільно-гуманітарних дисциплін ЗІППО, кандидат педагогічних наук; Н.Б. Коржова – учитель школи-інтернату № 11 для слабозорих дітей; В.І. Новосолова – науковий співробітник лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України; М.І. Пентилік – професор кафедри української мови Херсонського державного університету, доктор педагогічних наук; А.С. Пономаренко – учитель Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету ім. Тараса Шевченка; К.В. Таранік-Ткачук – головний спеціаліст відділу експериментальної педагогіки та управління освітою МОН України, кандидат педагогічних наук.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програму з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання розроблено на основі Закону України «Про загальну середню освіту» й нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392), який ґрунтується на засадах компетентнісного, когнітивно-комунікативного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів до навчання, що зумовлює чітке визначення результативного складника засвоєння змісту базової й повної загальної середньої освіти.

Компетентність сьогодні вважається передумовою успішної самореалізації випускника в суспільстві й передумовою розвитку самого суспільства, адже компетентнісний підхід передбачає активну участь школярів у процесі навчання, зокрема широке використання самостійної роботи, а також роботу в парах, невеликих групах, проектну діяльність, тобто спрямування освітнього процесу на формування й розвиток *ключових і предметних компетентностей* особистості.

Навчальний предмет «Українська мова» посідає особливе місце серед шкільних предметів, бо є не лише об'єктом вивчення, а й засобом навчання, а отже, і потребує рішучішого переорієнтування процесу опанування учнями знань про мову й формування мовних, мовленнєвих умінь і навичок до повноцінного засвоєння всіх ліній змісту мовної освіти, визначених Державним стандартом, – мовленнєвої, мовної, соціокультурної і діяльнісної (стратегічної). Саме ці лінії формують *комунікативну компетентність* особистості, сприяють розвитку національної самосвідомості, патріотичному, морально-етичному та естетичному вихованню учнів. Відповідно до цього в 5–9-х класах формуються *мовна, мовленнєва, соціокультурна й діяльнісна компетентності* як складники комунікативної компетентності.

На відміну від інших шкільних предметів, для яких комунікативна компетентність є ключовою, для мовних курсів вона є водночас і *ключовою, і предметною*, що формується в школярів у процесі навчання мови, зокрема української, і передбачає сформованість в учнів умінь в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо).

Результатом такого процесу є формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості, яка має сформуватися в процесі навчання й містити знання, уміння, ставлення, досвід діяльності та особистісні поведінкові моделі. Визначальною ознакою цього підходу є зміщення акцентів на готовність учня *застосовувати здобуті знання й набуті вміння та навички для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті*.

У програмі враховано державний статус української мови, її суспільні функції, взято до уваги специфіку навчального предмета, що має виразні інтегративні функції, здатність справляти різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на учнів, сприяти формуванню особистості, готової до активної, творчої діяльності у всіх сферах життя суспільства, виробляти навички самостійної навчальної діяльності, самоосвіти й самореалізації; ураховано сучасні організаційні форми, методи й технології навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах.

Основна **мета** навчання української мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами української мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетентності. Зазначена мета передбачає здійснення навчальної, розвивальної й виховної функцій освітнього змісту навчального предмета.

Відповідно до поставленої мети головними **завданнями** навчання української мови в основній школі є:

– виховання стійкої мотивації й свідомого прагнення до вивчення української мови;

* У цьому числі журналу подаємо програму для 5-го класу.

– формування в школярів компетентностей комунікативно доцільно й виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування, дотримуючись норм українського етикету;

– ознайомлення з мовною системою й формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних і правописних умінь і навичок; здатності учня до аналізу й оцінки мовних явищ і фактів;

– формування вмінь розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності ситуації та сфері спілкування; працювати з текстом, здійснювати пошук інформації в різноманітних джерелах, передавати її в самостійно створених висловлюваннях різних типів, стилів і жанрів;

– формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства загалом.

Пріоритетною ідеєю курсу української мови в основній школі є забезпечення інтенсивного мовленнєвого та інтелектуального розвитку учнів. Володіння українською мовою, уміння спілкуватися, добиватися успіхів у процесі комунікації є тими характеристиками особистості, які здебільшого визначають досягнення людини практично в усіх галузях життя, сприяють її успішній адаптації до мінливих умов сучасного світу.

Навчальний матеріал основної школи розподіляється відповідно до курсів української мови для 5, 6, 7, 8 і 9 класів разом з вимогами до рівнів мовленнєвої, мовної, соціокультурної й діяльнісної компетентностей учнів зазначених класів.

Кожен із курсів для певного класу складається з чотирьох змістових ліній (*мовленнєвої, мовної, соціокультурної й діяльнісної, або стратегічної*), які подаються у формі таблиць. У мовленнєвій і мовній змістових лініях основними є три колонки: в одній з них подано зміст навчального матеріалу, а в двох інших відповідно – вимоги до рівнів мовленнєвої, мовної, соціокультурної й діяльнісної компетентностей учнів і кількість годин, що виділяється на вивчення певної теми.

Зміст **мовленнєвої** змістової лінії викладається за принципом структурної систематичності, що передбачає поступове *ускладнення й поглиблення відомостей про мовленнєвознавчі поняття і формування на їхній основі вмінь і навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності (аудіативних, читацьких, текстотворчих)*.

Зміст **мовної** змістової лінії подається за лінійним принципом, що доповнюється реалізацією системи міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, які зумовлюють систематичне й різнобічне збагачення словникового запасу та граматичної будови мовлення учнів лексико-фразеологічними, граматичними, стилістичними засобами, удосконалення

мовних і мовленнєвих умінь і навичок, умінь користуватися різними лінгвістичними словниками.

Зазначені **дві змістові лінії (мовленнєва й мовна)** є основними, які визначають безпосередній **предмет навчання**, його структуру, супроводжуються вимогами до рівня мовленнєвої й мовної компетентностей учнів, кількістю годин, що виділяються на їх засвоєння, а дві інші (**соціокультурна й діяльнісна (стратегічна)**) є **засобом** досягнення *основної освітньої мети* навчання української мови в основній школі.

Вимоги щодо засвоєння змісту мовленнєвої й мовної змістових ліній є спеціальними. Саме вони містять критерії, за якими визначається рівень навчальних досягнень учнів з предмета. А вимоги до соціокультурної й діяльнісної змістових ліній мають загальний характер і підпорядковуються освітнім завданням перших двох змістових ліній, тому виконання їх *контролюється опосередковано*, через вимоги щодо засвоєння мовного й мовленнєвого компонентів змісту програми. Водночас володіння цими загальними вміннями й навичками є важливою умовою формування в учнів соціокультурної, діяльнісної компетентностей, які є одними зі складників комунікативної компетентності, умовою й показником загального особистісного розвитку школярів.

Комунікативно-функційний підхід, що лежить в основі навчання української мови, пріоритетним передбачає розвиток умінь і навичок мовленнєвої діяльності, а робота над мовною теорією, формування знань і вмінь з мови підпорядковується завданням розвитку мовлення. Тому зміст програмового матеріалу в кожному класі розпочинається мовленнєвою змістовою лінією.

Отже, призначення **мовленнєвої** змістової лінії полягає в забезпеченні цілеспрямованого формування й удосконалення вмінь і навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі на основі засвоєння мовленнєвознавчих понять, визначених у рубриці «Відомості про мовлення»; оволодіння базовими вміннями й навичками використання мови в життєво важливих для певного віку сферах і ситуаціях спілкування (рубрика «Види робіт») (*мовленнєва компетентність*).

Реалізація її змісту здійснюється як на спеціальних уроках з розвитку мовлення, так і на уроках засвоєння основ науки про мову, що дає змогу зробити процес формування мовленнєвої компетентності учнів ефективнішим.

Призначення **мовної** змістової лінії здійснюється в процесі засвоєння учнями системних знань про мову й формування на їх основі відповідних умінь як засобу пізнання, спілкування, самовираження людини (*мовна компетентність*).

Соціокультурна змістова лінія є засобом опанування національних, загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному й морально-етичному розвитку осо-

бистості, органічному входженню її в соціум. Змістове наповнення цієї змістової лінії здійснюється на основі відбору соціокультурних відомостей освітніх галузей «Мови і літератури», «Суспільствознавство», «Мистецтво», а також інших освітніх галузей. Ця змістова лінія передбачає добір, опрацювання й конструювання тематично й стилістично зорієнтованих текстів, що забезпечать розвиток комунікативних умінь і навичок (*соціокультурна компетентність*). *Окремо години на реалізацію цієї змістової лінії не виділяються.*

Роль **діяльнісної (стратегічної)** змістової лінії виявляється у формуванні мотивації навчання, здатності організовувати свою працю для досягнення результату, що дає змогу вибудувати цілеспрямовану лінію поведінки для успішного виконання певного завдання; удосконаленні загальнонавчальних умінь, оволодінні *творчими, естетико-етичними вміннями*, які визначають успішність мовленнєвої діяльності. Загальнонавчальними вміннями передбачено: *загальнопізнавальні вміння* (зокрема інтелектуальні, інформаційні), наприклад, виділення в об'єктах ознак і властивостей, знаходження серед них основних, другорядних; порівняння й зіставлення, аналіз, синтез, узагальнення, оцінювання, класифікація; здійснення бібліографічного пошуку, уміння здобувати інформацію з різноманітних джерел, робота з текстом тощо; *організаційно-контрольні* (володіння способами організації навчальної діяльності (планування, розподіл роботи над певним завданням на етапи, оцінювання проміжних і кінцевих результатів, здійснення відповідних корективів тощо) (*діяльнісна компетентність*)).

Реалізація цієї змістової лінії відбувається у процесі роботи над опрацюванням навчального матеріалу мовної, мовленнєвої й соціокультурної змістових ліній, а також використання засвоєного інтелектуально-операційного й ціннісного змісту інших навчальних предметів. *Окремо години на реалізацію діяльнісної змістової лінії теж не виділяються.*

Особливістю змісту пропонованої програми є систематичне використання в процесі опрацювання мовної змістової лінії **внутрішньопредметних зв'язків**: 1) з лексикою, фразеологією; 2) з граматиною (морфологією й синтаксисом); 3) з культурою мовлення й стилістикою; 4) з текстом. **Реалізація саме цих зв'язків визначає спрямування мовленнєвого розвитку школярів.**

Здійснення практично на кожному уроці внутрішньопредметного зв'язку із лексикою й фразеологією забезпечує можливість послідовно збагачувати мовлення учнів цими необхідними засобами. Важливе значення має також послідовне урізноманітнення граматичної будови мовлення школярів на рівні слова, словосполучення й речення. Загальновизнаною є й потреба в тому, щоб мовлення учнів було правильним не лише в правописному аспекті,

а й стилістичному, а також в аспекті мовленнєвої культури. При цьому всі означені рівні та аспекти розвитку мовлення школярів можуть повноцінно реалізуватися лише за умови, якщо вони актуалізуються на найвищому рівні – рівні тексту. Саме на цьому рівні здійснюється вдосконалення вмінь досягати комунікативних цілей, тобто того, що має безпосередній вихід на мовленнєву практику.

Не менш важливим у навчанні мови є застосування **міжпредметних зв'язків**. Вони забезпечують інтеграцію мови з іншими предметами, активно впливають на розвиток інтелектуальних і моральних якостей особистості, її свідомості й мислення, комунікативних умінь і навичок.

У зв'язку з цим структурування змісту навчання української мови, як на рівні навчальних програм, так і підручників, з урахуванням зазначених внутрішньо- і міжпредметних зв'язків дає змогу нейтралізувати недоліки традиційної лінійної систематизації й викладу навчального матеріалу в програмах і підручниках, забезпечує можливість систематичного й різнобічного мовленнєвого розвитку учнів протягом усього періоду навчання в загальноосвітньому навчальному закладі.

Добір навчального матеріалу й організація вивчення української мови в основній школі здійснюється на основі застосування й поєднання **основоположних дидактичних і методичних принципів**, що наводяться нижче.

Зокрема *принцип взаємозв'язку навчання, виховання й розвитку* передбачає наявність у змісті й процесі навчання української мови таких елементів, які забезпечують гармонійну реалізацію визначених цим принципом основних загальноосвітніх функцій навчального предмета. Так, окрім навчальної функції, що є провідною, добір системи текстів, тематично визначених соціокультурною змістовою лінією, а також системою передбачених програмою усних і письмових висловлювань має здійснюватися цілеспрямоване *патріотичне, морально-етичне, екологічне, естетичне виховання* учнів, які, зокрема, мають засвоїти, що на них лежить глибока відповідальність за збереження, подальший розвиток української мови й культури як перед нашим народом, так і перед іншими націями світу, а також глибоко усвідомити, що їхня мовленнєва діяльність обов'язково має бути носієм добра, а для цього потрібно виробляти звичку оцінювати її з погляду відповідності загальнолюдським моральним нормам і естетичним критеріям. При цьому розвивальний вплив під час сприймання чужого мовлення й створення власних висловлювань буде тим вищий, чим послідовніше актуалізуватиметься зміст діяльнісної змістової лінії програми й чим активнішою буде участь учнів у цьому процесі.

Принцип демократизації й гуманізації навчання мови полягає в реалізації методики партнерського співробітництва вчителя й учня задля досягнення визначеної програмою й прийнятої обома суб'єкта-

ми навчання освітньої мети. Це означає, що вчитель будує стосунки з учнями й учні між собою на *основі толерантності, взаємної довіри, теплоти, сердечності*, високо поціновує й заохочує щирі прояви інтелектуальної й емотивної діяльності школяра, що знаходять відображення у таких категоріях, як *самостійність, патріотизм, потяг до істини, до прекрасного, душевність, людяність, добротворча спрямованість, любов до природи тощо* і які виявляються не лише на словах, а й підкріплюються відповідними вчинками. Дотримання цього принципу утверджує якісні світоглядні, морально-етичні, духовні зрушення в освітній культурі українського суспільства.

Принцип особистісної орієнтації навчання передбачає забезпечення вчителем оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня, урахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення до самостійності у вивченні української мови, самопізнанні й саморозвитку. З цією метою вчитель заохочує й надає допомогу у визначенні індивідуальної навчальної мети, плануванні й організації роботи над її досягненням учням у міру їх готовності до самостійної пізнавальної діяльності. Найбільш сприятливими для реалізації цього принципу є такі методи та організаційні форми роботи, як дискусія, рольова гра, групова робота, керовані дослідження, проекти, самостійні дослідження, самооцінювання тощо.

Принцип урахування життєвої перспективи, суть якого полягає в презентації інформації, що дає змогу розв'язувати життєві завдання, зокрема це відомості з риторики, стилістики й культури мовлення.

Принцип текстотворчості (текстоцентризму) передбачає засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь і навичок на основі текстів, усвідомлення структури тексту й функцій мовних одиниць у ньому, формування вмінь сприймати, відтворювати чужі й створювати власні висловлення, здійснювати міжпредметний зв'язок української мови й інших предметів.

Комунікативно-діяльнісний принцип означає вивчення мови як засобу спілкування і здійснюється у процесі взаємопов'язаного й цілеспрямованого вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності учнів – аудіювання, читання, говоріння й письма. Цей принцип передбачає широке застосування інтерактивних методів навчання, оптимальне поєднання фронтальної, групово-парної та індивідуальної форм організації навчального процесу.

Важливість навчання учнів таких видів мовленнєвої діяльності, як аудіювання (слухання і розуміння) і читання, зумовлена постійним зростанням потоку інформації й потребою орієнтуватися в ній, життєвою необхідністю формування в учнів мовленнєвої компетентності в процесі сприймання усних і письмових висловлювань як важливого складника комунікативної компетентності.

Так, чільне місце у формуванні й розвитку мовленнєвих умінь і навичок займає вдосконалення **аудіювання** (слухання-розуміння), що передбачає регулярне використання спеціально підготовлених, цілеспрямованих завдань із розвитку вмінь слухати й розуміти, аналізувати й оцінювати усне висловлювання (його зміст, особливості побудови й мовного оформлення тощо), добір із прослуханої інформації тих її елементів, які необхідні для розв'язання комунікативних завдань. У кожному класі на формування життєво необхідних аудіативних умінь виділяються окремі години. Учні практично знайомляться з різновидами аудіювання (ознайомлювальне, вивчальне, критичне). На основі прослуханих текстів інструктивного характеру доцільно застосовувати завдання, що передбачають короткі відповіді на запитання за змістом тексту, складання плану прослуханого, вибір правильної відповіді з декількох запропонованих, спостереження за мовними виражально-зображувальними засобами; доречно використовувати на уроках тексти художнього, публіцистичного, наукового (науково-навчального, науково-популярного різновидів) та інших стилів для диктантів, переказів, складання діалогів, читання вголос і мовчки, спостережень за мовними засобами, списування тощо.

Важливим аспектом навчання мови є формування навичок **читання мовчки**, практичне ознайомлення з його різновидами (ознайомлювальним, вивчальним, переглядовим). Школярі повинні навчитися читати мовчки незнайомий текст швидше, ніж уголос, розуміти й запам'ятовувати після одного прочитання його фактичний зміст, логічні відношення, закладені в тексті, розуміти його основну думку, позицію автора, сприймати зображувально-виражальні засоби прочитаного твору. Робота з читання також спрямовується на формування інтересу до читання художніх, науково-популярних, публіцистичних текстів на уроках української мови, обсяг яких повинен збільшуватися з класу в клас. Під час читання вголос важливо передбачати комунікативний аспект цього виду мовленнєвої діяльності й розвивати в учнів уміння орієнтувати швидкість читання, чіткість вимови, виразність, інтонаційну правильність на можливості, інтереси й потреби слухача, виробляти вміння виражати за допомогою темпу, тембру, гучності читання особливості змісту, стилю тексту, авторського задуму тощо. У кожному класі на формування життєво необхідних умінь з цього виду мовленнєвої діяльності виділяються також окремі години.

Говоріння як вид мовленнєвої діяльності передбачає формування й розвиток умінь і навичок діалогічного й монологічного мовлення.

Формування вмінь і навичок говоріння здійснюється в процесі заучування учнями невеликих текстів, віршів, загадок, прислів'їв, приказок, матеріалів для рольових ігор тощо; складання відповідей на основі почутого або прочитаного тексту, усних

повідомлень і відповідей на лінгвістичну тему тощо; переказування почутого або прочитаного (докладно, стисло, вибірково) текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення; складання діалогів і монологічних висловлювань різних типів, стилів і жанрів мовлення.

Навчання української мови передбачає розвиток навичок **письма**, написання робіт творчого характеру, серед яких усні й письмові перекази й твори різних типів, стилів і жанрів мовлення. Причому оцінюється зміст і мовне оформлення (граматичність). Перекази й твори виступають підготовчими вправами до оволодіння учнями життєво необхідними жанрами мовлення (конспект, реферат, доповідь, виступ на зборах, під час дискусії, рецензія тощо). Для активізації мовленнєвої діяльності школярів відповідно до соціокультурної змістової лінії передбачено надавати перевагу таким темам для створення самостійних висловлювань, які *були б пов'язані з життєвим досвідом учнів, зацікавлювали б їх, викликали інтерес, прагнення поділитися думками, зближували реальну й навчальну мовленнєву діяльність, мали б чітке виховне спрямування тощо*.

Заняття з української мови треба будувати так, щоб кожен із проведених видів робіт виконував свою роль у формуванні певного комунікативного вміння, щоб учні успішно оволодівали і монологічним, і діалогічним мовленням, спираючись на *знання про текст, види мовленнєвої діяльності, стилі, типи, жанри мовлення, ситуацію спілкування, набували культури мовлення й спілкування*.

Комунікативна діяльність має здійснюватися в ході розв'язання учнями системи усних і письмових мовленнєвих завдань, розташованих у порядку наростання їх складності. Для надання школярам більших можливостей спілкуватися, висловлювати власні думки й почуття необхідно, зокрема, ширше впроваджувати групову форму проведення занять, індивідуалізувати й диференціювати систему письмових робіт.

Соціокультурний принцип вимагає вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної в міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованої в перекладних літературних творах інших народів. Трансформація учнем відомостей з мови, літератури, історії та інших предметів, власного життєвого досвіду, що здійснюється у процесі підготовки усних і письмових творів, під час виконання творчих робіт інших жанрів, у власний погляд на життя, переконання, світоглядні настанови, ідеали, у знання культурних реалій, які забезпечують органічне входження в суспільство, визначення свого місця в ньому, реалізацію потенційних можливостей особистості. З цією метою ретельно добираються, конструюються й систематизуються тексти з виразним виховним спрямуванням і відповідна тематика творчих робіт, що передбачає формування патріотичних, морально-етичних, екологічних переконань і естетичних смаків.

Принцип органічного поєднання навчання мови й мовлення як засобу й способу мовленнєвої діяльності, її змісту й форми означає, що вивчення мовних понять, правописних правил, орфоепічних норм є не самоціллю, а засобом досягнення основної освітньої мети. Тому вивчення мовних понять, явищ, закономірностей, норм має, по-перше, здійснюватися не ізольовано від мовлення, а на основі тексту (висловлювання) як результату мовленнєвої діяльності, по-друге, передбачати застосування вивченого в мовленнєвому процесі. По-третє, формування мовленнєвої компетентності повинно здійснюватися в ході аналізу актуальних навчальних і життєвих проблем, у розв'язанні яких учні бачать особистісний сенс, унаслідок чого формуються їхні пізнавальні мотиви щодо вивчення мови. Дотриманням цього принципу долається формальний характер мовної освіти.

Принцип здійснення поліфункційності української мови в процесі навчання – комунікативної, пізнавальної, культуроносною, експресивної, естетичної, креативної функцій – засвідчує й реалізує, за умови вмілого його використання, невичерпні потенційні освітні можливості української мови, які визначають виняткову роль цього навчального предмета. Тому для реалізації цього принципу необхідні *комплект навчальних засобів*, який задовольняв би освітні потреби школярів, *різнобічна система завдань і вправ*, що передбачає актуалізацію й реалізацію зазначених функцій мови, а також *високий професійний рівень учителя*, спроможного керувати процесом здійснення зазначеного принципу.

Принцип практичної спрямованості навчання знаходить вияв зокрема в різнобічному й систематичному збагаченні мовлення учнів лексичними, фразеологічними, граматичними, стилістичними та іншими виражальними засобами мови, що мають здійснюватися в процесі реалізації міжпредметних, внутрішньопредметних зв'язків і забезпечити стабільний приріст та розширення лексичного запасу учнів, урізноманітнення граматичної будови їхнього мовлення, удосконалення вправності учнів у слововживанні, добір найдоцільніших синонімів на рівні лексеми, словосполучення, фразеологізму, речення в конкретному контексті й ситуації спілкування тощо. Окрім того, передбачається цілеспрямоване використання вивчених мовних понять, явищ, норм у сконструйованих реченнях, мікротекстах і текстах, щоб забезпечити формування комунікативних умінь і навичок. Велике значення надається самостійності учнів у виборі тем висловлювань, вираженню особистого ставлення до предмета висловлювання.

У програмі подано орієнтовний розподіл годин і резерв годин для використання на розсуд учителя, який має змогу за потреби вносити деякі корективи (години можуть використовуватися на засвоєння недостатньо вивченого або забутого, проведення консультацій, індивідуальних занять з учнями тощо).

5-й клас

(122 год, 3,5 год на тиждень)

(10 год – резерв годин для використання на розсуд учителя)

Мовленнєва змістова лінія

Пор. №	Кількість годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня мовленнєвої компетентності учнів
1	24 (заг.)	Загальне уявлення про мовлення як діяльність; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), їх особливості. Спілкування як важливий складник культури людини. Різновиди мовленнєвого спілкування: усне й письмове, монологічне й діалогічне. Мета спілкування й адресат мовлення; основні правила спілкування (бути ввічливими, привітними й доброзичливими; уважно, не перебиваючи, слухати співрозмовника; заохочувати його до висловлення власної думки, уміти доброзичливо висловити незгоду з позицією співрозмовника; не розмовляти без потреби голосно, не використовувати грубих слів, говорити про те, що цікаво адресатові мовлення тощо) (практично). Текст як продукт мовленнєвої діяльності. Змістова й композиційна єдність, зв'язність тексту. Тема, комунікативна спрямованість, основна думка тексту, мікротема. Структура тексту (вступ, основна частина, кінцівка); абзац. Ключові слова в тексті. Усна й письмова форми тексту (висловлювання). Простий план готового тексту. Ознайомлення з вимогами до мовлення (змістовність, логічна послідовність, багатство, точність, виразність, доречність, правильність). Помилки в змісті й побудові висловлювання (практично). Належність тексту до певного стилю: розмовного, наукового, художнього, публіцистичного, офіційно-ділового (загальне ознайомлення). Ознайомлення із розмовним, науковим і художнім стилями, сферою їх використання (побутова, соціально-культурна, наукова (навчально-наукова), суспільна, офіційно-ділова). Типи мовлення (різновиди текстів): розповідь, опис, роздум. Особливості побудови розповіді на основі власного досвіду, опису окремих предметів і тварин, елементарного роздуму. Жанри мовлення: оповідання, відгук, замітка, лист, особливості їх побудови.	Учень (учениця): розрізняє такі поняття, як мовлення, спілкування, види мовленнєвої діяльності, монолог, діалог, адресат мовлення; усну й письмову, монологічну й діалогічну форми; усвідомлює основні правила спілкування, вимоги до мовлення; визначає істотні ознаки тексту, тему, основну думку, задум і мікротему висловлення, мету спілкування; належність тексту до певного стилю (розмовного, художнього, наукового), типу (розповіді, опису, роздуму) і жанру мовлення (оповідання, відгуку, замітки, листа); виокремлює в тексті абзаци, мікротеми, тематичні речення; знаходить мовні засоби зв'язку речень у тексті; складає простий план готового тексту; знаходить і виправляє помилки в змісті, побудові висловлювання; аналізує й оцінює текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення).
2		Види робіт Сприймання чужого мовлення: Аудіювання (слухання-розуміння) Особливості аудіювання як виду мовленнєвої діяльності; фактори, що визначають ефективність розуміння почутого. Слухання-розуміння текстів діалогічного й монологічного характеру, що належать до стилів: розмовного, художнього, наукового; типів: розповіді, опису (зокрема опису окремих предметів, тварин), роздуму; жанрів мовлення: оповідання, замітки, статті, казки, легенди, переказу, пісні, вірша, загадки, прислів'я, приказки.	Учень (учениця): розуміє прослуханий текст, виконує завдання (ділити текст на частини, знаходить указані частини, створює малюнок за текстом, вибирає один із пропонуєваних варіантів відповіді на запитання за текстом); розуміє висловлювання інших людей або звукозаписи з одного прослуховування (тривалість звучання незнайомих текстів розмовного й художнього стилів обсягом 400–500 слів – 4–5 хв, наукового стилю обсягом 300–400 слів – 3–4 хв); складає первинне уявлення про зміст почутого (що, коли, у якій послідовності відбувається); прогнозує загальний характер змісту повідомлюваного на основі формулювання теми, основної думки; визначає адресата, комунікативну мету й мотив висловлювання, причинно-наслідкові зв'язки, зображувально-виражальні засоби тексту; оцінює особливості змісту і форми почутого тексту.

		Читання (мовчки і вголос) Особливості читання як виду мовленнєвої діяльності. Читання мовчки (швидкість, розуміння, запам'ятовування) текстів діалогічного й монологічного характеру, що належать до таких стилів: розмовного, художнього, наукового; типів: розповіді, опису (зокрема опису окремих предметів, тварин), роздуму; жанрів мовлення: оповідання, замітки, статті, казки, легенди, переказу, пісні, вірша, загадки, прислів'я, приказки. Робота з книжкою: способи виділення частин змісту в тексті (відступи, підзаголовки тощо). Зміст книжки, журналу. Словникові статті у словниках різних типів. Виразне читання вголос художніх, науково-популярних текстів різних типів мовлення, що належать до таких жанрів, як оповідання, замітка, стаття, легенда, переказ, казка, прислів'я, приказки, пісня, вірш, байка (вивчення деяких з них напам'ять або близько до тексту для збагачення мовлення). Комунікативна спрямованість читання вголос, зокрема урахування особливостей слухачів, швидкість, виразність читання.	Учень (учениця): читає мовчки відповідно до свого віку незнайомі тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення зі швидкістю 100–150 слів за хв; виділяє й запам'ятовує в прочитаному головне, тему й основну думку тексту, деталі; добирає заголовки до частин тексту, складає простий план; ставить запитання до прочитаного, відповідає на них; виділяє структурні частини тексту, а також окремі його частини, підтеми змісту; переглядає текст швидко й знаходить у ньому вказані елементи (цифри, слова в лапках, слова, написані через дефіс, виноски, слова, написані з великої літери, набрані курсивом, схеми, таблиці й частини тексту, які до них відносяться, тощо); оцінює прочитаний текст із погляду новизни, значущості змісту, виразності мовного оформлення тощо. Учень (учениця): читає вголос знайомі тексти різних стилів (розмовного, наукового й художнього), типів, жанрів мовлення з достатньою швидкістю (80–120 слів за хв), плавно, відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм, ділячи текст на смислові частини, виділяючи голосом ключові слова, прилаштовуючи швидкість, виразність читання до можливостей і потреб слухачів; оцінює прочитаний уголос текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення).
3		Відтворення готового тексту Перекази за простим планом Говоріння Докладні перекази художніх текстів розповідного характеру з елементами опису тварин, роздуму. Докладний переказ тексту наукового стилю. Письмо Докладні перекази художнього тексту розповідного характеру з елементами опису предметів, тварин.	Учень (учениця): переказує докладно (усно й письмово) почуті й прочитані тексти художнього й наукового стилів мовлення (обсягом 100–150 слів) за самостійно складеним простим планом, підпорядковуючи висловлювання темі й основній думці, з урахуванням комунікативного завдання, дотриманням композиції, мовних, стильових особливостей та авторського задуму; помічає й виправляє недоліки у своєму мовленні; оцінює текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення).
4		Створення власних висловлювань Діалогічне мовлення Діалог, його розігрування відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної із життєвим досвідом учнів (діалог етикетного характеру, діалог-розпитування, діалоги за поданим початком, малюнками). Монологічне мовлення Твори за колективно складеним планом. Говоріння Твори-описи окремих предметів, тварин (зокрема за картиною) у художньому стилі.	Учень (учениця): складає й розігрує діалоги певного обсягу (орієнтовно 6–7 реплік для двох учнів) відповідно до запропонованої ситуації спілкування, зразка, за поданим початком, опорними словами, малюнком, досягаючи комунікативної мети (тривалість діалогу – 3–5 хв); дотримується теми висловлювання, норм української літературної мови; використовує репліки для стимулювання й підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету; оцінює текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення). Учень (учениця): складає усні й письмові твори з урахуванням мети й адресата мовлення, типу мовлення (зокрема твір-опис окремих предметів, тварин, твір-розповідь і твір-роздум на основі власного досвіду), жанру

	Відповідь на уроках української мови та інших предметів (за поданим планом або таблицею) у науковому стилі. Відгук про висловлювання товариша. Твір-оповідання про випадок із життя. Листьмо Твір-розповідь на основі власного досвіду в художньому стилі. Твори-описи окремих предметів, тварин у художньому й науковому стилях. Твір-роздум на тему, пов'язану з життєвим досвідом учнів у художньому стилі. Замітка в газету (із шкільного життя) інформаційного характеру.	мовлення (оповідання про випадок із життя, замітка в газету інформаційного характеру, лист, адреса); підпорядковує висловлювання темі й основній думці; використовує вивчені мовні засоби зв'язку між реченнями в тексті; вибирає відповідно до умов спілкування стиль мовлення (розмовний, науковий, художній); додержується вимог до мовлення та основних правил спілкування; знаходить і виправляє недоліки й помилки в змісті, побудові й мовному оформленні власних висловлювань; оцінює текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення).
	Ділові папери. Лист рідним, друзям. Адреса.	
Міжпредметні зв'язки. Художній твір і його частини: тема та ідейний зміст художнього твору; розповідь і опис предметів, тварин у вивчених творах; роздуми про вчинки героїв (література); усний опис змісту й художніх засобів у творах живопису, що зображують предмети, тварин; усна розповідь за змістом жанрової картини про дітей; спостереження за окремими предметами під час малювання з натури (образотворче мистецтво).		

Мовна змістова лінія

Пор. №	Кількість годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня мовленнєвої компетентності учнів
1	1	Вступ Значення мови в житті суспільства. Поняття державної мови. Українська мова — державна мова України.	Учень (учениця): розуміє значення мови в житті суспільства; усвідомлює роль української мови в житті людини й суспільства.
2	10	Повторення вивченого в початкових класах Частини мови; основні способи їх розпізнавання. Іменник. Прикметник. Числівник. Займенник. Дієслово. Прислівник. Прийменник. Сполучник. Правопис. Велика буква і лапки в іменниках. Голосні у відмінкових закінченнях іменників, прикметників, дієслів. Не з дієсловами. Правопис <i>-ися, -ться</i> у кінці дієслів. Написання прийменників з іншими частинами мови. Правопис вивчених прислівників. Апостроф. Знак м'якшення. Внутрішньопредметні зв'язки: Лексикологія. Уживання вивчених частин мови як синонімів і антонімів, у прямому й переносному значеннях. Граматика. Роль вивчених частин мови в побудові речення і висловленні думки. Використання прийменників та сполучників і, та, й, а, але для зв'язку слів у реченні. Культура мовлення. Розрізнення літературної лексичної норми, слів української й російської мов з метою уникнення суржиків. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.	Учень (учениця): розпізнає вивчені в початкових класах частини мови, визначаючи їх істотні ознаки; правильно пише слова з вивченими орфограмами; розставляє розділові знаки в кінці речення, при звертанні, однорідних членах речення; розрізняє літературну лексичну норму; пояснює вивчені орфограми й пунктограми; знаходить і виправляє орфографічні й пунктуаційні помилки на вивчені правила; користується орфографічним і тлумачним словниками; будує речення з вивченими частинами мови, використовуючи їх у прямому, переносному значенні, як синоніми та антоніми; оцінює випадки вдалого й невдалого їх використання; складає усні й письмові висловлювання на певну соціокультурну тему з використанням власного життєвого досвіду відповідно до визначеної комунікативної мети.
3	5	Відомості з синтаксису й пунктуації Словосполучення. Відмінність словосполучення від слова, його форми й речення. Головне й залежне слово в словосполученні. Словосполучення лексичні й фразеологічні (практично). Граматична помилка та її умовне позначення (практично).	Учень (учениця): усвідомлює, що вивчає синтаксис і пунктуація; відрізняє словосполучення від слова, форми слова й речення; розпізнає види речень за метою висловлювання, за інтонацією;

		Речення, його граматична основа (підмет і присудок). Речення з одним головним членом (загальне ознайомлення). Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні (повторення). Окличні речення (повторення). Правопис. Розділові знаки в кінці речень (повторення). Пунктуаційна помилка та її умовне позначення (практично). Внутрішньопредметні зв'язки: Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів. Грамматика. Спостереження за використанням вивчених частин мови в ролі головного й залежного слова. Культура мовлення й стилістика. Засвоєння словосполучень, у яких трапляються помилки у формі залежного слова; синонімічність словосполучень різної будови. Інтонування розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень. Використання розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень у вивчених стилях мовлення. Синонімічність простих речень різних видів. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь лаконічно формулювати теми усних і письмових висловлювань, переказувати сприйняту інформацію, використовуючи у висновку прислів'я й приказки, давати визначення поняттям. Міжпредметні зв'язки. Прислів'я, приказки, співвідносні зі словосполученням і реченнями (література).	знаходить межі речень у тексті, частини складного речення, що мають будову простих; правильно виділяє словосполучення, граматичну основу речення, головне й залежне слово в словосполученні; правильно інтонує речення різних видів; розставляє та обґрунтовує розділові знаки в кінці речення; знаходить і виправляє граматичні й пунктуаційні помилки; добирає синонімічні словосполучення й речення (різні за будовою); формулює теми текстів у формі словосполучень і речень; переказує своїми словами почуте й прочитане, використовуючи прислів'я й приказки; доцільно використовує в мовленні виразні й синонімічні словосполучення, різні за будовою й метою висловлювання речення, прислів'я, крилаті вислови; виступає з повідомленнями на вивчену лінгвістичну тему, добираючи приклади на підтвердження висловлених суджень.
4	5	Другорядні члени речення: додаток, означення, обставини. Внутрішньопредметні зв'язки: Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів. Грамматика. Способи вираження означення, додатка й обставин. Культура мовлення. Засвоєння складних випадків слововживання. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь поширювати думку за допомогою другорядних членів речення, давати поширені визначення понять, будувати висловлювання типу роздуму, розповідати короткі історії. Міжпредметні зв'язки. Епітет, порівняння, пейзаж, літературний портрет, їх зображувально-виразальна роль (література).	Учень (учениця): розрізняє додатки, означення, обставини; виділяє другорядні члени умовними позначками; будує речення, поширюючи їх додатками, означеннями, обставинами, а також із засвоєними словами в ролі другорядних членів речення; переказує невеликі художні тексти з елементарного опису; складає висловлювання про прочитане, почуте, випадки з власного життя, виражаючи особисте ставлення до навколишнього; використовує виразальні можливості другорядних членів речення у власному мовленні.
5	8	Речення з однорідними членами (без сполучників і зі сполучниками <i>а, але, і</i>). Узагальнювальне слово при однорідних членах речення. Звертання. Роль звертань у реченні (практично). Ознайомлення з найбільш уживаними вставними словами (практично). Складні речення із безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Правопис. Кома між однорідними членами. Двокрапка і тире при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами. Розділові знаки при звертанні (повторення). Виділення вставних слів на письмі комами. Кома між частинами складного речення, з'єднаними безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Внутрішньопредметні зв'язки: Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.	Учень (учениця): розрізняє однорідні члени речення, узагальнювальні слова при них, звертання, вставні слова в реченні й складні речення; усвідомлює стилістичну функцію однорідних членів, звертань, вставних слів у реченні; правильно інтонує речення з однорідними членами, звертаннями, вставними словами й складні речення; розставляє розділові знаки між однорідними членами, при звертаннях і вставних словах, у складному реченні, обґрунтовує їх за допомогою вивчених правил; знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила; будує речення з однорідними членами, звертаннями, вставними словами й складні речення й використовує їх у власному мовленні;

		Культура мовлення. Правильне інтонуювання речень з однорідними членами, звертаннями і вставними словами й складних речень. Використання звертань і вставних слів у розмовному й художньому стилях мовлення. Синонімічність складних речень, складних і простих речень. Засвоєння складних випадків слововживання. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь складати висловлювання типу опису й розповіді, а також діалоги, застосовуючи риторичні засоби для привернення уваги до адресата мовлення.	оцінює роль однорідних членів, звертань і вставних слів у реченні, а також складних речень у тексті; будує діалоги на визначені теми й відповідно до запропонованої ситуації, використовуючи виразні можливості однорідних членів речення, звертань і вставних слів; складає висловлювання типу розповіді й опису з урахуванням адресата мовлення, використовуючи різні за будовою (прості й складні) речення.
6	5	Пряма мова. Діалог Правопис. Розділові знаки при прямій мові. Тире при діалозі. Внутрішньопредметні зв'язки: Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), прислів'їв, крилатих висловів. Культура мовлення й стилістика. Правильне інтонуювання речень із прямою мовою, діалогів. Синонімічність речень із прямою й непрямою мовою. Засвоєння складних випадків слововживання. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь складати повідомлення, що містять висловлювання відомих людей, крилаті вислови як аргументи, брати участь у процесі обговорення певних проблем, у диспутах. Міжпредметні зв'язки. Звертання, пряма мова, діалоги в художніх творах (література).	Учень (учениця): розрізняє слова автора й пряму мову в реченні з прямою мовою; правильно інтонує речення з прямою мовою; ставить та обґрунтовує розділові знаки при прямій мові й діалозі; знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила; оцінює роль звертань і діалогів у художніх творах; складає тексти, використовуючи речення з прямою мовою, діалогом, із висловленнями відомих людей, крилатими висловами для докладної, точної й виразної передачі почутого й прочитаного.
7	13	Фонетика. Графіка. Орфоєпія. Орфографія Звуки мови й звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки. Приголосні тверді й м'які, дзвінкі й глухі; вимова звуків, що позначаються буквами <i>г і ґ</i>. Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт (абетка, азбука). Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i>. Склад. Наголос. Орфоєпічний словник і словник наголосів. Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Ненаголошені голосні [e], [u], [o] у коренях слів. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом. Орфоєпічна помилка (практично). Правопис. Орфограма (практично). Основні правила переносу. Позначення на письмі ненаголошених голосних [e], [u] та [o] перед складом з наголосом [y] в коренях слів. Орфографічний словник. Орфографічна помилка (практично), її умовне позначення. Внутрішньопредметні зв'язки: Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), прислів'їв, крилатих висловів. Культура мовлення. Правильна вимова наголошених і ненаголошених голосних. Використання логічного наголосу для виділення у вимові смислового навантаження. Засвоєння складних випадків слововживання. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь правильної вимови голосних і приголосних звуків у процесі виступів з повідомленнями й творами на певну соціокультурну тему. Використання інтонації як риторико-мелодійного засобу мовлення (логічний наголос, пауза, темп, мелодика, тембр голосу). Міжпредметні зв'язки. Особливості звукової організації художнього тексту (література).	Учень (учениця): усвідомлює, що вивчає фонетика, графіка, орфоєпія, орфографія; розрізняє в словах тверді й м'які, дзвінкі й глухі приголосні, ненаголошені й наголошені голосні звуки; розрізняє співвідношення звуків і букв; пояснює звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i>; вимовляє звуки в словах відповідно до орфоєпічних норм; користується орфоєпічним і орфографічним словниками; правильно пише та обґрунтовує слова з вивченими орфограмами; знаходить і виправляє орфоєпічні й орфографічні помилки на вивчені правила; використовує логічний наголос для виділення слів із смисловим навантаженням; застосовує орфоєпічний словник і словник наголосів для самоконтролю власної вимови; складає повідомлення, твори на певну соціокультурну тему, використовуючи засвоєні слова, афоризми, дотримуючись інтонації як риторико-мелодійного боку мовлення, засобів милозвучності, елементів звукової організації тексту, мовних норм.
8	14	Вимова приголосних звуків. Уподібнення приголосних звуків. Спрощення в групах приголосних. Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків (практично). Чергування [o] — [a], [e] — [i], [e] — [u], [o], [e] з [i]; [e] — [o] після [ж], [ч], [ш]; [u], [i] після [ж], [ч], [ш], [шч] та [г], [к], [х] у коренях слів;	Учень (учениця): розпізнає у словах і словосполученнях явища уподібнення, спрощення, чергування; вимовляє приголосні звуки відповідно до орфоєпічних норм; правильно пише слова з вивченими орфограмами та обґрунтовує їх;

		[г], [к], [х] – [ж], [ч], [ш] – [з], [ц], [с]. Основні випадки чергування <i>у – в, і – й</i>. Орфоепія Фонетична транскрипція (повторення). Вимова префіксів <i>з-</i> (<i>зі-, с-</i>), <i>роз-, без-</i>. Правопис. Позначення м'якості приголосних на письмі буквами <i>ь, і, є, ю, я</i>. Сполучення <i>ьо, йо</i>. Правила вживання знака м'якшення. Правила вживання апострофа. Правильна вимова та написання слів з апострофом. Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних та збігу однакових приголосних звуків. Написання слів, що увійшли в українську мову з інших мов (слова іншомовного походження): букви и, і; правопис знака м'якшення й апострофа; подвоєння букв у загальних і власних назвах. Словник іншомовних слів. Внутрішньопредметні зв'язки: Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських) і прислів'їв, крилатих висловів. Культура мовлення й стилістика. Засвоєння складних випадків слововживання. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь висловлювати власні думки й почуття, виражати особисту позицію щодо ставлення до світу.	користується орфографічним, словником іншомовних слів; знаходить і виправляє орфоепічні й орфографічні помилки на вивчені правила; складає речення й мікротексти із засвоєними новими словами, фразеологізмами, афоризмами; виступає з усним чи письмовим повідомленням на певну соціокультурну тему, використовуючи виразальні засоби мови для висловлення емоційно-ціннісного ставлення до світу.
9	8	Лексикологія Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова (повторення). Використання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях (повторення). Лексична помилка (практично). Загальноновживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова. Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками. Групи слів за значенням: синоніми, антоніми, омоніми. Ознайомлення зі словниками антонімів, синонімів. Походження (етимологія) слова. Етимологічний словник української мови. Внутрішньопредметні зв'язки: Культура мовлення й стилістика. Використання слів відповідно до їх значення. Доцільність використання слів із переносним значенням, стилістично забарвлених слів, лексичних повторів і синонімів як засобу зв'язку речень у тексті, а також синонімів для уникнення невинуватених повторів слів. Засвоєння складних випадків слововживання. Текст (риторичний аспект). Розвиток вмінь виражати мовлення за допомогою лексичних засобів. Міжпредметні зв'язки. Епітети, порівняння, синоніми, характерні для усної народної творчості (література).	Учень (учениця): усвідомлює, що вивчає лексикологія; визначає належність слів до певної лексичної категорії (однозначні й багатозначні, загальноновживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова), групи слів за значенням; оцінює їх роль у тексті; пояснює (у нескладних випадках) значення відомих слів, їх походження, значення прислів'їв, приказок, крилатих висловів; користується тлумачним і перекладним, етимологічним словниками, словниками синонімів, антонімів; вибирає з-поміж синонімів та антонімів найбільш відповідні контексту; редагує тексти з лексичними помилками; усвідомлює й аргументує відмінність між лексичним і граматичним значеннями слова; використовує виразальні можливості вивчених лексичних засобів у власному мовленні; заучує напам'ять прислів'я, приказки, крилаті вислови для збагачення мовлення.
10	9	Будова слова. Орфографія Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення – значущі частини слова (повторення і поглиблення відомостей). Спільнокореневі слова й форми слова. Незмінні й змінні слова. Орфоепія. Вимова префіксів <i>пре-, при-, прі-</i>. Правопис. Вивчені орфограми в значущих частинах слова (повторення). Написання префіксів <i>пре-, при-, прі-</i>. Внутрішньопредметні зв'язки: Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), прислів'їв, крилатих висловів. Грамматика. Особливості будови вивчених частин мови. Культура мовлення й стилістика. Використання в мовленні слів із суфіксами й префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності. Спільнокореневі слова як засіб зв'язку речень у тексті. Уникнення помилок, пов'язаних із невинуватеним уживанням спільнокореневих слів. Засвоєння складних випадків слововживання.	Учень (учениця): виділяє в слові всі його значущі частини; розрізняє форми слова й спільнокореневі слова, змінні й незмінні слова; правильно пише та обґрунтовує слова з вивченими орфограмами; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила, а також лексичні помилки; складає речення й мікротексти з використанням слів із суфіксами й префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності; оцінює стилістичні функції використаних у тексті слів, утворених суфіксальним і префіксальним способом; створює висловлювання відповідно до задуму, упорядковуючи дібрані відомості в логічній послідовності, використовуючи ключові слова й речення, надаючи виразності мовному оформленню.

		Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь знаходити інформацію до обраної теми, аналізувати її, виділяти головне й другорядне, добирати ключові слова для висловлювання, розташовувати їх у логічній послідовності відповідно до задуму.	
11	6	Повторення й узагальнення в кінці року Синтаксис і пунктуація. Лексикологія. Будова слова й орфографія. Фонетика й графіка. Орфоепія й орфографія.	Учень (учениця): повторює вивчені відомості; класифікує й систематизує їх; узагальнює поняття, закономірності, правила й винятки з них.

Соціокультурна змістова лінія

Орієнтовний зміст навчального матеріалу			Орієнтовні вимоги до рівня соціокультурної компетентності учнів
Сфери відношень	Тематика текстів	Теми висловлювань учнів	
Я і українська мова й література.	Українська мова – один із найважливіших складників української культури.	«Мова – найцінніший скарб, мудра берегиня народу». «Чому треба берегти рідну мову».	Учень (учениця): сприймає, аналізує, оцінює прочитані чи почуті відомості й добирає й використовує ті з них, які необхідні для досягнення певної комунікативної мети, зокрема використовує українську мову як засіб формування ціннісної позиції щодо громадянського патріотизму, любові до Батьківщини, української природи, почуття гордості за свою країну, поваги до її історії, культури й історичних пам'яток, сімейних цінностей, визнання цінності здоров'я свого й інших, оптимізм у сприйманні світу; усвідомлює необхідність бути готовим і здатним дотримуватися морально-етичних норм стосовно дорослих і ровесників у школі, позашкільному житті, побуті, суспільно корисній діяльності.
Я і Батьківщина (її природа, історія).	Дивовижний світ української природи. Єдність з рідною природою в різні пори року. Історичне минуле України на різних етапах розвитку українського народу. Історія мого міста, села – частина історії України. Запорізьке козацтво в українській історії й національній самосвідомості. Герої доби козацтва. Національна державна символіка України.	«З чого починається Батьківщина». «Чому необхідно знати свою історію».	
Я і національна культура (звичаї, традиції, свята, культура взаємин, українська пісня).	Культурна спадщина України. Коріння української культури. Залишки трипільської культури. Національні звичаї, традиції, обряди й свята – віковічні духовні засади розвитку народу. Багатство народної символіки.	«Не хлібом єдиним живе людина», «Народна пісня – душа народу».	
Я і мистецтво (традиційне й професійне).	Народне українське мистецтво – найвищий вияв творчого генія народу. Народні митці України.	«Краса врятує світ», «Моя зустріч із прекрасним».	
Я і ти (члени родини, друзі, товариші).	Родинно-побутова культура: структура, функції сім'ї, глибока й всеперемагаюча материнська, батьківська любов до дітей, шанобливе ставлення до бабусі й дідуся, родичів, прив'язаність до отчого дому.	«Ой роде наш красний», «Вірний приятель – то найбільший скарб».	
Я і ми (класний колектив, народ, людство).	Моя школа, мій клас. Значення колективізму. Український народ. Людська спільнота.	«Шкільна родина», «Я – українець (українка)».	
Я як особистість.	Покликання людини. Творче, самобутнє світобачення кожної особистості, реалізація її творчого потенціалу. Видатні українці.	«Ким я хотів(ла) би бути і стати й чому?», «Які риси характеру я хочу в собі виховати?».	

Діяльнісна (стратегічна) змістова лінія

Види загальнонавчальних умінь	Орієнтовні вимоги до рівня діяльнісної компетентності учнів
Організаційно-контрольні	Учень (учениця) <i>за допомогою вчителя</i> : визначає мету власної пізнавальної діяльності; планує діяльність для досягнення мети; реалізує визначений план; оцінює здобутий результат.
Загальнопізнавальні (інтелектуальні, інформаційні)	Учень (учениця) <i>за необхідною допомогою вчителя</i> : аналізує мовні й позамовні поняття, явища, закономірності; порівнює, узагальнює їх; виділяє головне з-поміж другорядного; здобуває інформацію з різноманітних джерел (довідкової, художньої літератури, ресурсів інтернету тощо), здійснює бібліографічний пошук, працює з текстами вивчених типів, стилів і жанрів мовлення; систематизує, зіставляє, інтерпретує готову інформацію; моделює мовні й позамовні поняття, явища, закономірності.
Творчі	Учень (учениця) <i>за певною допомогою вчителя</i> : уявляє словесно описані предмети і явища; переносить раніше засвоєні знання і вміння в нову ситуацію; помічає й формулює проблему в процесі навчання; усвідомлює структуру предмета вивчення; робить припущення щодо способу розв'язання певної проблеми; добирає аргументи для його доведення (у нескладних випадках).
Естетико-етичні	Учень (учениця): помічає красу в мовних явищах, явищах природи, мистецтві, вчинках і звершеннях людей; спроможний критично оцінювати власні вчинки.

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 5 КЛАСУ

Пор. №	Тема уроку	К-ть год	Дата
1	Вступ. Значення мови в житті суспільства. Поняття державної мови. Українська мова – державна мова України.	1	
2	Урок мовленнєвого розвитку № 1. Загальне уявлення про мовлення як діяльність. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), особливості їх. Навчальне аудіювання.	1	
	Повторення вивченого в початкових класах	5	
3	Частини мови; основні способи розпізнавання їх.	1	
4	Іменник. Велика буква і лапки в іменниках. Голосні у відмінкових закінченнях іменників.	1	
5	Прикметник. Голосні у відмінкових закінченнях прикметників.	1	
6	Урок мовленнєвого розвитку № 2. Спілкування як важливий складник культури людини. Різновиди мовленнєвого спілкування: усне й письмове, монологічне й діалогічне. Мета спілкування й адресат мовлення, основні правила спілкування (практично).	1	
7	Числівник.	1	
8	Займенник. Особові займенники.	1	
9	Урок мовленнєвого розвитку № 3. Текст як продукт мовленнєвої діяльності. Змістова й композиційна єдність, зв'язність тексту. Тема, комунікативна спрямованість, основна думка тексту, мікротема. Структура тексту (вступ, основна частина, кінцівка); абзац. Ключові слова в тексті. Простий план готового тексту.	1	
10	Урок мовленнєвого розвитку № 4. Усна й письмова форми тексту (висловлювання). Усний докладний переказ художнього тексту розповідного характеру.	1	